

Wróżba (telewizyjna) jako narracja. Prolegomena

GRZEGORZ PTASZEK

Wstęp

Roland Barthes pisał:

Opowiadanie obecne jest we wszystkich czasach, wszystkich miejscach, wszystkich społeczeństwach. Narodziło się wraz z samą historią ludzkości; nie ma ani nigdzie nie było społeczeństwa nieznającego opowiadania; wszystkie klasy, wszystkie grupy ludzkie mają swoje opowiadania, a często w tych samych opowiadaniach znajdują upodobanie ludzie o najrozmaitszych, często przeciwstawnych kulturach. Opowiadanie drwi sobie z dobrej czy niedobrej literatury; międzynarodowe, ponadczasowe, ogólnokulturalne, jest wszechobecne, jak życie (Barthes 1977: 155–156).

Opowiadanie stanowi więc pewną uniwersalną formę porozumiewania się, konstruowania doświadczenia, odgrywa w kulturze ważną rolę i pełni określoną funkcję zarówno dla jednostki, jak i całej społeczności. I tak na przykład mity (*mythos* – z gr. *opowieść*) wyjaśniały początki dziejów określonej kultury oraz prawa nią rządzące ważne z punktu widzenia jednostki i zbiorowości oraz pozwalały radzić sobie z kłopotami, z którymi dana zbiorowość się zmagala (Eliade 1974, Levi-Strauss 1970, Nowicka 1984). Podobną funkcję pełniły baśnie, które z kolei oswajały dziecko ze światem dorosłych, pozwalały zrozumieć otaczającą rzeczywistość oraz własne pragnienia i emocje (Bettelheim 2010). Wiąże się to z zasadniczą funkcją naszego umysłu, jaką jest „tworzenie świata” (Bruner 1990: 3).

Współcześnie coraz częściej narracja wykorzystywana jest jako narzędzie walki o uwagę odbiorcy, co można zaobserwować w reklamie (Waligórska 2011), jakościowych serialach telewizyjnych (Mittell 2011), przemyśle mediów (Taylor i Willis 2006: 74–76), marketingu (Mistewicz 2011) czy aran-

żacji ekspozycji muzealnych¹. Celem takiej narracji jest spowodowanie, by odbiorca zwrócił uwagę na przekaz, bardziej angażował się w jego odbiór i uważniej przetwarzał treść.

Jedną z form narracyjnych, która obecnie przeżywa renesans za sprawą mediów elektronicznych, jest wróżba w telewizyjnej odmianie (nazywana przeze mnie wróżbą telewizyjną). Ma ona charakter zapośredniczony – wróżka/wróżbita oraz klient kontaktują się ze sobą za pośrednictwem mediów: telewizora i telefonu. Ważną cechą wróżby telewizyjnej jest jej interaktywno-dialogowy charakter, dzięki czemu wróżka/wróżbita konstruuje interaktywne opowiadanie przy współudziale klienta, wypełniając treścią ramy opowieści nakreślone w pytaniu dywinacyjnym. W niniejszym artykule traktuję wróżbę telewizyjną jak narracyjną opowieść. W pierwszej części artykułu opisuję poznawcze właściwości ludzkiego umysłu, które determinują myślenie narracyjne i warunkują wiarę w dywinację. W drugiej części skupiam się na cechach wróżby oraz różnicach pomiędzy jej klasyczną i współczesną odmianą (telewizyjną). W trzeciej części badam, jakie elementy schematu narracyjnego obecne są we wróżbie. Materiał badawczy stanowią odcinki programu ezoterycznego emitowanego na żywo w paśmie EZO TV, nadawanego na kanale ITV².

Myślenie narracyjne a myślenie magiczne i iluzja przyczyny

Człowiek jest ze swojej natury istotą narracyjną, pragnie opowieści i je tworzy, nie tylko w odniesieniu do przyszłych zdarzeń, lecz również do zdarzeń teraźniejszych i przeszłych (tzw. myślenie kontrfaktyczne „co by było, gdyby”), w odniesieniu do samego siebie (autonarracje), jak i grupy czy społeczności (np. mity). Narracje pozwalają zrozumieć otaczającą rzeczywistość, uporządkować ją oraz określić swoje miejsce w tej historii. Taką funkcję pełniła również wróżba, której celem było: wyjaśnianie niezrozumiałych historii z życia człowieka lub przyczyn pewnych wydarzeń; przewidywanie tego, co może się wydarzyć (jakie mogą być konsekwencje pewnych zachowań, wydarzeń) oraz określanie, co należy zrobić lub jak się zachować, kiedy pojawią się pewne znaki (Kładoczny 2004: 197–198). Dzięki wróżbie własne doświadczenia mogą być ujmowane jako ciąg przyczynowo-skutkowy.

¹ Ekspozycje w nowoczesnych muzeach nie stanowią luźnego zbioru artefaktów kultury, lecz tworzą spójną opowieść o dawnych czasach (por. na przykład Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie czy Muzeum Fabryka Schindlera w Krakowie).

² W związku z tym, że tekst ma charakter wprowadzający w omawianą problematykę, do analizy wybrano dwa odcinki programu EZO TV, czyli łącznie ok. sześciu godzin nagrań (33 wróżby).

Bycie *homo narrans* jest ściśle związane z właściwością ludzkiego umysłu, na co zwracał uwagę Jerome Bruner (1990), wskazując na dwa typy myślenia człowieka: paradygmatyczny (logiczny) i narracyjny właśnie. Myślenie narracyjne cechuje – w przeciwieństwie do paradygmatycznego – intuicyjne rozumowanie, w którym interpretacja faktów dokonuje się w wyniku ich „podobieństwa do życia” (*lifelikeness*), a nie w wyniku skomplikowanych operacji logicznych.

W tym sensie jednym ze szczególnych typów myślenia narracyjnego jest myślenie magiczne rozumiane jako „forma myślenia, w której logiczne zasady przyczynowości nie obowiązują, natomiast ważną rolę odgrywa egocentryzm i duża plastyczność wyobrażeń” (Kołodziejczyk 2004: 121). W myśleniu magicznym określone zdarzenia łączone są w sposób nieracjonalny w ciąg przyczynowo-skutkowy. Tę zależność widać wyraźnie w przesądach³, np. czarny kot, przebiegający przez drogę, zapowiada jakieś nieszczęśliwe zdarzenie, czy zabobonach – obdarowywanie kogoś figurką słonka z podniesioną trąbą, co ma w przyszłości przynieść szczęście. Z kolei w odniesieniu do wróżby myślenie magiczne wiąże się z przypisaniem znakom wróżebnym odpowiedniego znaczenia.

W świetle najnowszych badań psychologicznych myślenie magiczne jest tak samo charakterystyczne dla współczesnego dorosłego człowieka, jak i człowieka żyjącego w czasach przedindustrialnych, opisywanych przez Jamesa Frazera, Bronisława Malinowskiego czy Margaret Mead. Carol Nemeroff i Paul Rozin w przeprowadzonych badaniach psychologicznych nad różnymi aspektami magicznego myślenia stwierdzają, że jest to zjawisko uniwersalne, typowe również dla współcześnie żyjących i wiążą je z dwiema niezwykle pragmatycznymi funkcjami tego typu myślenia: poczuciem kontroli nad zjawiskami z natury nieprzewidywalnymi oraz potrzebą sensu (Nemeroff, Rozin, za: Kołodziejczyk 2004: 126; por. Samochowiec, Wojciechowski i Samochowiec 2004: 19–20). W sytuacjach trudnych i ekstremalnych nawet najbardziej racjonalny człowiek może przejawiać cechy myślenia magicznego, przykładem może być stosunek osoby nieuleczalnie chorej do własnej choroby i poszukiwanie alternatywnych form leczenia (medycyna niekonwencjonalna). Zjawisko to nosi w psychiatrii w odniesieniu do osób zdrowych nazwę ambisencji pozornej, kiedy obok siebie współwystępują dwa sprzeczne sądy, np. „jestem nieuleczalnie chory – medycyna

³ Wiara ta jest wciąż żywa. Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2011 r. przez CBOS na grupie 1077 badanych, ponad połowa dorosłych Polaków (53 proc.) deklaruje, że wierzy w co najmniej jeden przesąd (wróżących szczęście lub niepowodzenie). Ponadto 39 proc. respondentów zadeklarowało, że zdarza im się stosować w praktyce co najmniej pięć zachowań przesądnych (CBOS 2011, *Przesądy wciąż żywe*).

niekonwencjonalna może mnie wyleczyć” (Samochowiec, Wojciechowski, Samochowiec 2004: 19; Grzywa 2010: 48).

Z kolei Christopher Chabris oraz Daniel Simons, amerykańscy psycholodzy kognitywni, zwracają uwagę na jedną z iluzji życia codziennego, która wywiera duży wpływ na nasze zachowanie. Iluzja ta, nazywana przez badaczy „iluzją przyczyny”, polega na tym, aby „wszędzie doszukiwać się znaczących wzorców i nadawać im określone znaczenie, wnioskować o istnieniu relacji przyczynowo-skutkowych na podstawie przypadkowych zbieżności i koincydencji, a także wierzyć w to, że wcześniejsze zdarzenia powodują późniejsze” (Chabris, Simons 2011: 205). Iluzja przyczyny wynika z takiego właśnie zaprojektowania naszego umysłu. Chabris i Simons wyjaśniają to zjawisko następująco:

Kiedy dowiadujemy się o serii odrębnych faktów, wypełniamy istniejące między nimi luki, układając z nich sekwencję przyczynowo-skutkową: Zdarzenie 1 powoduje Zdarzenie 2, które powoduje Zdarzenie 3, i tak dalej (Chabris, Simons 2011: 221).

Wnioskowanie o istnieniu przyczyny odbywa się automatycznie, a dana opowieść, skłaniająca nas do wyciągania tego typu wniosków, jest zdaniem badaczy lepiej zapamiętywana niż wówczas, kiedy nie musimy tego robić⁴. Formę opowieści, w której wydarzenia lub fakty są układane w ciąg przyczynowo-skutkowy⁵ przyjmuje właśnie wróżba telewizyjna.

Wróżba klasyczna a wróżba telewizyjna

Wróżby ogólnie rozumiane jako

wypowiedzi o rzeczach, które mają nastąpić, oparte na różnych zjawiskach interpretowanych jako zapowiedź czegoś, przy czym interpretacja dokonywana jest na podstawie wiedzy pozaracjonalnej (Żmigrodzka 2004: 207)

znane są od czasów starożytnych. Z tamtego okresu do współczesności przetrwały jedynie nieliczne teksty wróżb oraz zapiski zawierające opis technik wróżenia⁶. Dokonana przez Bożenę Żmigrodzką (2004: 208–209) klasyfikacja technik wróżbiarskich i wypowiedzi wróżebnych obecnych w różnych kulturach⁷ pozwala wyodrębnić w pierwszej kolejności **wróżbiarstwo na-**

4 Tego typu założenia zostały zweryfikowane empirycznie przez Annę Waligórska w serii eksperymentów dotyczących narracyjności obrazu wizualnego. Zdaniem badaczki „wyższy stopień wizualnej narracyjności obrazu wpływa na wyższe zaangażowanie odbiorcy i większą skłonność do narracyjnej rekonstrukcji obrazu” (Waligórska 2011: 153)

5 Wypowiedzi o charakterze przyczynowo-skutkowym są typowe dla wróżby i stanowią jeden z układników perswazyjności, o czym pisałem w: Ptaszek 2013.

6 Na ten temat wyczerpująco piszą: Oświęcimski 1989, Popko 1982.

7 Autorka analizowała wróżby obecne w kulturze starohetyckiej, greckiej, rzymskiej oraz w średniowieczu.

turalne (wewnętrzne) oraz wróżbiarstwo sztuczne (zewnętrzne). W przypadku wróżbiarstwa naturalnego przyszłość przepowiadana była w wyniku wewnętrznego pobudzenia lub wzruszenia przepowiadającego (np. wieszczki czy kapłanki w świątyni), we wróżbiarstwie sztucznym – na podstawie interpretacji różnych znaków. W obrębie wróżbiarstwa sztucznego interpretowane znaki miały albo charakter naturalnie występującego, choć rzadkiego, zjawiska, np. kometa, grzmot, zaćmienie słońca czy księżyca (**wróżbiarstwo bierne**), albo wymagały określonego działania ze strony osoby wróżącej, np. skutek zaistnienia jakiegoś problemu dotyczącego przyszłości (**wróżbiarstwo aktywne**). Z kolei wróżbiarstwo aktywne występowało bądź w formie technik obserwacyjnych – znajomość sposobów docierania do ukrytych znaków (np. chiromancja, astrologia), bądź doświadczalnych (np. wróżby losowe) – gdzie osoba wróżąca najpierw konstruuje znaki wróżebne, a następnie poddaje je interpretacji.

Współczesne wróżby, zwłaszcza w odmianie telewizyjnej, można zaliczyć do aktywnego wróżbiarstwa sztucznego i składają się z kilku następujących po sobie stałych elementów: sformułowania pytania wróżebnego, czynności wróżenia oraz interpretacji znaków. Zanim jednak czynność wróżenia się rozpocznie, klient udziela ważnych – z punktu widzenia techniki wróżebnej – informacji o sobie⁸, takich jak imię oraz data urodzenia.

Punktem wyjścia dla podjęcia czynności wróżebnych jest sformułowanie pytania wróżebnego, mającego zawsze formę pytania rozstrzygnięcia (formę typu *czy*, np. *Czy moje kariery i życie uczuciowe lepiej się ułożą, gdy wybiorę szpital w Gdańsku, czy w małym mieście, z którego pochodzę*) lub pytania otwartego (np. *Kiedy zostanę matką?*). Następnie osoba wróżąca, posługując się określoną techniką wróżebną⁹ (systemem dywinacyjnym), konstruuje znaki wróżebne lub ich poszukuje, by dokonać ich interpretacji. Na podstawie interpretacji tych znaków tworzona jest indywidualna wróżba, przy aktywnym udziale i zaangażowaniu klienta.

W przypadku wróżb telewizyjnych można wyróżnić takie, które mają charakter **interaktywno-dialogowy** (powstają w wyniku współpracy klienta z wróżką/wróżbitą w trakcie bezpośredniej rozmowy telefonicznej) oraz **monologowy** (takie, które powstają w odpowiedzi na pytanie zadane w wiadomości sms).

Zawarte w pytaniu wróżebnym informacje stanowią ramę dla tworzonego opowiadania (narracji), które jest wypełniane treścią przez wróżkę/wró-

⁸ Czasami również o swoich bliskich, ponieważ pytanie wróżebne może dotyczyć również innych osób.

⁹ Do najczęstszych technik dywinacyjnych stosowanych we wróżbie telewizyjnej należą astrologia, numerologia oraz techniki *stricte* wróżebne jak Tarot, *I Ching* (Księga Przemian), runy, karty anielskie itp.

za przy współudziale klienta. W niniejszym artykule interesuje mnie tylko wróżba interaktywno-dialogowa, której treść powstaje w wyniku „współpracy” między wróżem i klientem. Taka wróżba przybiera formę interaktywnej narracji, umożliwiającej tworzenie interaktywnego opowiadania. W ten sposób mechanizm powstawania wróżby telewizyjnej przypomina mechanizm tworzenia narracyjnej gry fabularnej, w której

działania bohaterów zależą przede wszystkim do decyzji graczy, a udział tych ostatnich w kształtowaniu świata gry i zachodzących w nim zdarzeń wyznacza interaktywny charakter powstającej opowieści (Krawczyk 2008, s. 87).

Elementy schematu narracyjnego we wróżbie telewizyjnej

Wróżba telewizyjna jako konstruowana przez obu uczestników spotkania interaktywna narracja przybiera formę opowiadania. Poszczególne wydarzenia układają się w określoną całość (zachowany jest ciąg przyczynowo-skutkowy również w odniesieniu do wydarzeń, które mogą się pojawić w przyszłości), skoncentrowane są na bohaterze, posiadają własną dynamikę wynikającą z elementów zawartych w pytaniu wróżebnym. Treść wróżby może dotyczyć wydarzeń z przeszłości, teraźniejszości oraz przyszłości – w tym ostatnim przypadku stymuluje oraz projektuje bieg zdarzeń. W związku z tym, że wróżba jest wypowiedzią zapowiadającą pojawienie się określonych wydarzeń w przyszłości (często ich zajście uzależnia się od pojawienia pewnych znaków), jej treść możemy rozumieć w kategoriach narracyjnych jako właśnie możliwy scenariusz przyszłych wydarzeń, co pozwala poznać, ale i emocjonalnie przygotować się na spotkanie z trudnymi sytuacjami:

Możemy podejmować wtedy zobowiązania do realizacji celu mimo zajścia określonych hipotetycznych przeszkód oraz do określonych zachowań w obliczu takich przeszkód (Trzebiński 2002: 60).

Schemat narracyjny określa bohaterów historii rozgrywających się danej sferze, pozytywne i negatywne stany tej sfery świata, w tym intencje poszczególnych bohaterów wraz z możliwymi planami ich realizacji, możliwe komplikacje pojawiające się w chwili realizacji intencji i planów przez bohaterów oraz uwarunkowania i szanse przezwyciężenia trudności i realizacji intencji (Trzebiński 2002: 23). Poszczególne elementy schematu narracyjnego wynikają bezpośrednio z treści pytania narracyjnego oraz ogólnych informacji na temat profilu osobowości klienta zawartych w imieniu (obliczenie cyfry numerologicznej) oraz dacie urodzenia (znak zodiaku, konstelacja planet).

Treść historii pojawiających się we wróżbach dotyczy dwóch sfer: życia osobistego (relacje, zdrowie, pieniądze itp.) i zawodowego (praca, relacje, kariera). Postaci z kolei można podzielić na takie, które są z góry określone

przez osobę zwracającą się o poradę (zwykle taka osoba staje się również bohaterem opowieści¹⁰) oraz takie, które są wprowadzane przez wróżkę/wróża (często w wyniku rozkładu kart Tarota lub zastosowaniu innej techniki wróżebnej) i zawsze pozostają w określonej relacji do bohatera. Warto tutaj zauważyć, iż sama treść pytania wróżebnego zapowiada określonych bohaterów, którzy muszą pojawić się w narracji:

Pytanie wróżebne	bohaterowie pojawiający się we wróżbie
[1] Czy terapia, której się podjęłam ostatnio – to znaczy chodzi tutaj o leki homeopatyczne – są w stanie mi pomóc? Jeśli nie, to właściwie, gdzie powinnam się zwrócić z pomocą?	- klientka (protagonista), - lekarz „fachowiec będący prawie na emeryturze, jakiś profesor, może docent, ktoś, kto praktycznie zakończył praktykę lekarską” (pomocnik)
[2] Czy mąż odejdzie od kochanki i wróci do mnie, i kiedy? No i czy będzie mnie zdradzał?	- klientka (protagonista), - mąż, - kochanka męża (przeciwnik)
[3] Czy w przyszłym roku otrzymam świadczenie przedemerytalne? Jeżeli nie, czy będę musiała się odwoływać?	- klientka (protagonista), - adwokat (pomocnik), - sąd (pomocnik), - urząd (przeciwnik)
[4] W lutym mam sprawę sądową dotyczącą podziału majątku. Co pani mi może na ten temat powiedzieć?	- klientka (protagonista), - „pretendenci do spadku” (przeciwnik), - sędzia (pomocnik)
[5] Chciałam zapytać panią o taką moją znajomość z panem Wojtkiem. Co z tej znajomości po prostu jakby wyniknie?	- klientka (protagonista), - p. Wojtek, - żona p. Wojtka (przeciwnik)
[6] Co tam w sferze moich uczuć?	- klientka (protagonista), - były partner, - nowy (przyszły) partner
[7] Chciałam zapytać, w sumie mam trzy pytania. Chciałam zapytać o moje zdrowie: czy wyjdę z choroby, w której teraz jestem, z czym ona ma związek? Drugie pytanie, to czy będę szczęśliwa w rodzinie, którą mam? A trzecie pytanie, to czy są jakieś osoby, które mi źle życzą teraz?	- klientka (protagonista), - mężczyzna, który źle życzy klientce (przeciwnik), - bioenergoterapeuta (pomocnik)

Pojawiający się w treściach wróżb protagoniści (główni bohaterowie) mają często jasno określone intencje (cel), które warunkowane są przez dziejącą się już, ważną i aktualną historię życiową, zarysowaną w pytaniu wróżebnym. Bohaterowie doświadczają nieprzyjemnych emocji, wśród których przeważają niepewność i lęk. I tak w przykładzie [1] intencję głównego bohatera można nazwać: „pokonanie choroby/odzyskanie zdrowia”¹¹,

¹⁰ Nie dzieje się tak jednak zawsze. Zdarza się, że osoba dzwoniąca prosi o wróżbę dla bliskiej osoby, np. matka dla córki, dziewczyna dla chłopaka, żona dla męża, babcia dla wnuczka itp.

¹¹ Z treści pytania wróżebnego wiemy, że osoba zwracająca się o poradę do wróżki podjęła już dzia-

w przykładzie [3] – „otrzymanie świadczenia przedemerytalnego”, natomiast w przykładzie [4] – „korzystny podział majątku”.

Oprócz protagonistów we wróżbie pojawiają się także dwa inne typy postaci – przeciwnik oraz pomocnik. Przeciwnik to osoba, która stoi na przeszkodzie do realizacji intencji, chociaż może on mieć również postać niematerialną (psychologiczną). W przykładach [2], [4], [5] i [7] przeciwnikiem są konkretne osoby, natomiast w przykładzie [1] – choroba, a w przykładzie [3] urząd, który przyznaje świadczenia przedemerytalne. W przykładzie [4] wróżka nazywa nawet wprost jednego z „pretendentów do spadku” przeciwnikiem, z czego się asekuracyjnie jednak wycofuje:

Osoba najmłodsza kalendarzowo spośród tych pretendentów do spadku będzie chyba najtrudniejszym, może nie przeciwnikiem, bo to nie o to chodzi, ale kimś, z kim najtrudniej się po prostu porozumieć.

Pojawienie się przeciwnika wprowadza inny ważny element struktury narracyjnej wróżby, jakim są komplikacje, stanowiące przeszkodę w realizacji intencji bohaterów, które pojawiają się na samym początku. To właśnie – zdaniem Tzvetana Todorova – napędza jej dramaturgię. Na przykład zastosowana przez klientkę w przykładzie [1] niekonwencjonalna metoda leczenia, ukazana jest jako nieskuteczna:

To nie jest ostatni adres, to nie jest ostatnie miejsce, pod które się pani uda, żeby szukać dla siebie rozwiązanie, obawiam się, że [...] medycyna konwencjonalna będzie musiała wkroczyć. Nie da się tego tylko i wyłącznie w ten sposób, którym pani w tej chwili próbuje załatwić to do końca,

a choroba, na którą klientka cierpi, okazuje się przewlekła:

I powiem pani tak, to jest choroba, z którą się będzie pani borykać od czasu do czasu do bardzo późnej starości.

Podobnie jest w przykładzie [3]. Tutaj wróżka przekazuje na początku wróżby zdecydowaną informację, którą należy rozumieć jako działanie uniemożliwiające bohaterce (klientce) realizację intencji:

pani Danutko, niestety nie dostanie pani. Jest pokazana ściana, czyli generalnie rzecz biorąc w takim standardowym podejściu, występując o świadczenie przedemerytalne, nie otrzyma go pani z tzw. klucza.

Zaraz potem jednak pojawiają się konkretne scenariusze działania, które mogą umożliwić realizację intencji, czyli w tym wypadku otrzymanie świadczenia przedemerytalnego.

łania mające na celu zrealizowanie intencji (medycyna niekonwencjonalna – homeopatia), ale wątpi, czy wybrana forma leczenia okaże się skuteczna.

Co ciekawe, nie zawsze komplikacje związane są z pojawieniem się przeciwnika, lecz wynikają z obecności innych bohaterów i są niezależne od ich intencji, jak w przykładzie [4], gdzie sytuację narracyjną komplikuje zdaniem wróżki czyjaś choroba:

Powodem nieodbycia się tego spotkania przed sądem jest czyjaś choroba po prostu, nie wiem, sędzia zachoruje. Nie znaczy to, że się coś ze sprawą dzieje, ale widać, że jest komplikacja z powodu zdrowotnego i jej odłożenie tej sprawy. Karty mówią o odłożeniu tej sprawy, proszę pani o mniej więcej 3–4 tygodnie. Będzie, ale będzie później.

Bardzo ważnym elementem schematu narracyjnego wróżby są uwarunkowania i szanse przezwyciężenia trudności pojawiające się na drodze do realizacji intencji przez protagonistów. Zostają one przezwyciężone, tylko wówczas, kiedy podejmą oni określone działania dobrze opisane we wróżbie. W przezwyciężeniu trudności z pomocą protagoniście przychodzą pomocnicy. W przykładzie [1] wróżka proponuje („dobrze byłoby dla pani”, „stąd polecam poszukanie tego adresu, bo to będzie dla pani bardzo ważne”), aby główny bohater udał się w bliżej nieokreślone miejsce na spotkanie z pewnym mężczyzną:

Ja mogę to tak odczytać, żeby pani zasięgnęła opinii u mężczyzny, który już praktycznie zakończył praktykę lekarską. Ktoś, kto mieszka gdzie indziej, dalej trochę od pani. Jest to jakaś jednostka medyczna, szpitalna – wydaje mi się, jakaś klinika w ogóle. I to jest klinika, która ma według mnie jakąś formę wojskową, lotniczą, jakieś mundurowe są to służby. Tam pani ta osoba, ten już prawie na emeryturze będący fachowiec, jakiś profesor, może docent, ale nie niżej, wskaże właściwą drogę.

Podobnie w przykładzie [7] trudne życiowe sytuacje, jakich doświadcza klientka, mogą być przezwyciężone, kiedy uda się po pomoc do osoby, która dokona oczyszczenia energetycznego:

Pierwsze, co mogę zasugerować to jednak osobę, która zajmuje się oczyszczaniem energetycznym. W pani przypadku jest to bardzo ważne. Nie bać się takich ludzi. Mówię tutaj o terapii, bioenergoterapii, który mógłby panią oczyścić.

Z kolei w przykładzie [4] uzależnia się przezwyciężenie trudności od dokładnego zapoznania się z przepisami, na podstawie których przyznaje się świadczenie przedemerytalne:

I teraz jest taka informacja, że będzie musiała się pani odwołać albo do sądu, do jakiegoś orzecznictwa sądowego, albo się będzie musiała pani odwołać poprzez adwokata do jakiegoś konkretnego przepisu. Ma pani jeszcze rok czasu, proszę rozejrzeć się dokładnie, jakiego rodzaju przepisy warunkują to i jakie haczyki tam są, które można byłoby wykorzystać. Bo karty pokazują, że później w od-

niesieniu się do tego przepisu, sięgnięcie po wymiar sprawiedliwości przez adwokata, otrzymuje pani. Ale taką normalną drogą proceduralną nie.

We wróżbie ukazuje się zatem szanse przewyciężenia trudności, uniemożliwiających realizację intencji, lecz zarazem uzależnia się je od konkretnych zachowań protagonisty. Tylko w ten sposób historia może zakończyć się dobrze, choć w tej kwestii wybór pozostaje w rękach klienta – może on zatem mieć poczucie sprawstwa.

Wróżba, ujmująca ludzkie doświadczenie w spójną historię, której wydarzenia układają się w iluzoryczny ciąg przyczynowo-skutkowy, a zachowania oraz intencje i emocje uczestników opowieści (w tym bohatera i osób pozostających w relacji z nim), są wyraźnie określone, realizuje potrzebę człowieka związaną ze strukturalizowaniem własnych doświadczeń w obliczu dramatycznych przeżyć (Stemplewska-Żakowicz 2002: 83). Potrzebę poznania przyszłości można rozumieć jako potrzebę zakończenia, zamknięcia określonej historii – domknięcia figury¹². Narracja tworzona przez wróżkę/wróża ma w dużej mierze charakter autorytatywny. Klient co prawda może kwestionować, podważać linię narracji i kolejne jej wątki, lecz dzieje się to niezwykle rzadko, co wynikać może z faktu wiary w dywinację.

Skłonny byłbym traktować wróżbę jako opowieść wpływającą na autonarrację jednostki, która poszukuje sensu w obliczu niezrozumiałej dla siebie sytuacji, bowiem:

Włączenie celów oraz własnych działań i kłopotów z nimi związanych w ramy określonej narracji sprawia, że emocjonalne życie jednostki jest bardziej „uporządkowane”. Konstruowane historie mają stosunkowo jasno określone „początki” i „zakończenia”, a także „sceny”, na których się dzieją. Określone zdarzenia i fakty, w tym własne reakcje emocjonalne i motywy, łatwo dają się pojąć i ocenić z perspektywy rozwijającej się historii oraz głównej intencji problemu stanowiącego oś tej historii. Można powiedzieć, że życie emocjonalne jednostki jest uporządkowane w sposób „narracyjny” (Trzebiński 2002: 60).

Ciekawe (choć jednocześnie trudne do zbadania) jest, na ile treść wróżby, a zwłaszcza często precyzyjnie określone działania protagonistów (ujęte w językową formę dyrektyw i form powinnościowych), stają się później częścią autonarracji i motywują jednostkę do zachowywania się według wskazań wyroczni w realnym życiu. W chwili obecnej można jedynie stawiać pewne hipotezy, odwołując się do badań związanych z autonarracją

12 Kilka lat temu popularna, lecz zarazem kontrowersyjna, wśród psychologów metoda terapeutyczna zwana metodą ustawień systemowych Berta Hellingera konstruowała „wizualną” narrację grupową, której celem było m.in. domknięcie niezakończonych spraw z przeszłości (nierazko kilka pokoleń wstecz), stanowiącej – według teorii Hellingerowskiej – przyczynę emocjonalnych problemów pacjenta.

oraz badań psychologów dotyczących uwarunkowań wiary w astrologię. Na przykład z badań przeprowadzonych przez Outi Lillqvist i Marjaanę Lindeman (1998) z Uniwersytetu Helsińskiego wynika, że zainteresowanie astrologią jest pozytywnie skorelowane z liczbą pojawiających się w życiu sytuacji kryzysowych (np. rozwód, kryzys wieku średniego, zdrada, syndrom „pustego gniazda” itp.), ale odgrywa mało znaczącą rolę wobec przeszłych traumatycznych wydarzeń, jak śmierć kogoś bliskiego czy sytuacje zagrażające życiu (pożar, wypadek). Poza tym, jak twierdzą badaczki:

Do astrologii odwołujemy się nie tylko wówczas, kiedy doświadczamy w życiu poczucia niepewności, lecz także wówczas, gdy chcemy na podstawie astrologicznych informacji wzmocnić poczucie wiary w siebie i dzięki temu być może zmniejszyć negatywne uczucia, które towarzyszą niepewności (Lillqvist, Lindeman 1998: 206).

Ważnym czynnikiem warunkującym wiarę w astrologię jest również nasze przekonanie co do korzyści psychologicznych, jakie wynikają z astrologicznych czy dywinacyjnych wskazań. Okazuje się bowiem, że nawet sceptyczne wobec astrologii osoby mogą zmienić swoje nastawienie wobec niej, jeśli tylko dostarcza ona pozytywnych informacji na nasz temat (Glick, Gottesman, Jolton 1989; Hamilton 2001: 899). Dzieje się tak być może dlatego, że ujmowanie przypadkowych zdarzeń życiowych w spójną narracyjną formę pozwala lepiej człowiekowi zrozumieć jego doświadczenie.

Zakończenie

Z przeprowadzonej wstępnej analizy wynika, że wróżba telewizyjna o charakterze interaktywno-dialogicznym przyjmuje formę opowieści (narracji) tworzonej przez obu uczestników – wróżkę/wróżbitę oraz klienta. Opowieść powstaje w ściśle z góry określonych ramach i zawiera elementy schematu narracyjnego, które wyznaczane są przez treść pytania dywinacyjnego. W opowieściach można wyróżnić takie elementy struktury narracyjnej, jak: bohaterowie (w tym protagonista, przeciwnik oraz pomocnik), ich określone intencje, komplikacje uniemożliwiające realizację celu oraz sposoby przezwyciężenia trudności.

We wróżbie telewizyjnej wróżka/wróżbita:

- nazywa intencje poszczególnych bohaterów, w tym protagonistów;
- definiuje i określa komplikacje czekające na protagonistów w sytuacji realizacji intencji i planów;
- przewiduje uwarunkowania i szanse przezwyciężenia trudności oraz realizacji intencji.

Trudne życiowe doświadczenia, którym towarzyszy niepewność, motywują człowieka do poszukiwania pomocy u osób zajmujących się dywiniacją. Klient zwraca się do wróżki/wróżbity, kiedy napotyka na trudności, z którymi nie jest w stanie sam sobie poradzić, a chce uzyskać wskazówki, jak postępować lub mieć pewność, że dotychczasowe działania są właściwe. W takiej sytuacji wróżka/wróżbita ujmuje trudną dla człowieka sytuację w spójną historię (narrację), w której pojawiają się konkretni bohaterowie wraz z określonymi intencjami i działaniami (nie zawsze jest to osoba dzwoniąca po poradę), którzy podejmują określone działania, aby przezwyciężyć trudności pojawiające się we wróżbie pod postacią przeciwnika (mającego fizyczną lub psychiczną postać). Ważnym elementem wróżby jest wskazanie sposobu, w jaki trudności, pojawiające się na drodze do realizacji określonych celów, mogą zostać przezwyciężone, w tym celu do opowieści często jest wprowadzany pomocnik. Stworzenie takiej narracji i zintegrowanie jej z całą historią życia człowieka sprzyja – jak twierdzą terapeuci – lepszej adaptacji do rzeczywistości (Chrzczonowicz 2011: 285).

Bibliografia

- Barthes R., (1977) *Wstęp do analizy strukturalnej opowiadań*, [w:] M. Głowiński, H. Markiewicz (red.), *Studia z teorii literatury. Archiwum przekładów „Pamiętnika Literackiego”*, Wrocław.
- Bettelheim B., (2010) *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*, Warszawa.
- Bruner J., (1990) *Życie jako narracja*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 2.
- Chabris Ch., Simmons D., (2011) *Niewidzialny goryl. Dlaczego intuicja nas zawodzi?*, tłum. J. Korpanty, Warszawa.
- Chrzczonowicz A., (2011) *Narracja w psychiatrii – teoria, zastosowanie, związki ze zdrowiem psychicznym*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, nr 4.
- Eliade M., (1974) *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, Warszawa.
- Glick P., Gottesman D., Jolton J., (1989) *The fault is not in the stars: susceptibility of skeptics and believers in astrology to the Barnum effect*, „Personality and Social Psychology Bulletin”, nr 4.
- Grzywa A., (2010) *Magiczna wizja świata*, Warszawa.
- Hamilton M., (2001) *Who believes in astrology? Effect of favorableness of astrologically derived personality descriptions on acceptance of astrology*, „Personality and Individual Differences”, nr 31.
- Kładoczny P., (2004) *Proroctwa chrześcijańskie jako gatunek mowy. Na tle innych gatunków profetycznych*, Zielona Góra.

- Kołodziejczyk A., (2004) *Myślenie i magia. Kontrowersje wokół normatywności myślenia magicznego w dorosłości*, „Psychologia Rozwojowa”, nr 5.
- Krawczyk S., (2008) *Narracja i dialog. Zastosowania psychologii narracyjnej w badaniu narracyjnych gier fabularnych*, „Homo communicativus” 2 (4), [online] <http://www.hc.amu.edu.pl/numery/4/krawczyk.pdf>.
- Levi-Strauss C., (2000) *Antropologia strukturalna*, Warszawa.
- Lillqvist O., Lindeman M., (1998) *Belief in astrology as a strategy for self-verifiacton and coping with negative life-events*, „European Psychologist”, nr 3.
- Mistewicz E., (2011) *Marketing narracyjny. Jak budować historie, które sprzedają*, Gliwice.
- Mittell J. (2011) *Złożoność narracyjna we współczesnej telewizji amerykańskiej*, [w:] T. Bielak, M. Filiciak, G. Ptaszek (red.), *Zmierzch telewizji? Przemiany medium. Antologia*, Warszawa.
- Nowicka E., (1984) *Sporne problemy w badaniach nad mitem*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 3.
- Ptaszek G., (2013) *Językowe wykładniki perswazyjności we wróżbie telewizyjnej*, [w:] I. Hofman, D. Kępa-Figura (red.), *Współczesne media. Język mediów*, Lublin.
- Samochowicz A., Wojciechowski B., Samochowicz J., (2004) *Rola myślenia magicznego w obronie przed lękiem*, „Psychiatria”, nr 1.
- Stemplewska-Żakowicz K., (2002) *Koncepcje narracyjnej tożsamości. Od historii życia do dialogowego „ja”*, [w:] *Narracja jako sposób rozumienia świata*, J. Trzebiński (red.), Gdańsk.
- Taylor L., Willis A., (2006) *Medioznawstwo. Teksty, instytucje i odbiorcy*, Kraków.
- Trzebiński J., (2002) *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości*, [w:] *Narracja jako sposób rozumienia świata*, J. Trzebiński (red.), Gdańsk.
- Waligórska A., (2011) *Sugestia i perswazja. Psychologia narracji wizualnej w sztuce i reklamie*, Warszawa.
- Żmigrodzka B., (2004) *Teksty związane z wróżeniem we współczesnych czasopismach*, [w:] K. Michalewski (red.), *Współczesne odmiany języka narodowego*, Łódź.

SUMMARY

A TV divination as narration. Prolegomena

A human tendency to believe in divination arises from cognitive attributes of human mind, including a narrative thinking. In the article, a divination

is treated as a narrative story, made up by two participants of a media mediated encounter (a story teller and a client). The story is developing within a predetermined framework and is consisting of the elements of the narrative scheme, determined by the content of a divinatory question. The author analyses TV divinations broadcast by EZO TV in terms of the elements included in the narrative structure such as: characters, intentions, complications preventing from an achievement of an objective and ways to overcome difficulties.